

RECENZE / CENSURAE LIBRORVM

Eva KUŤÁKOVÁ. *Laudabile carmen. Část II. Kapitoly z římské poetiky*. Praha: Karolinum 2017. 172 s.

Eva Kuťáková, docentka Ústavu řeckých a latinských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zasvětila svůj život výuce a propagaci latinského jazyka a římské literatury. Jakkoliv zní tato věta pateticky a mohla by se jevit jako nevhodná pro žánr recenze, vystihuje rozměr nasazení Evy Kuťákové ve službách antiky. Eva Kuťáková je autorkou či spoluautorkou řady učebnic latinského jazyka, určených nejen vysokoškolským studentům, ale i zainteresované veřejnosti. Za všechny publikace cílené na širší čtenářský okruh zde budiž jmenován kurz *Disco Latine* (Scientia, 1995), který se objevil i v televizní podobě a milovníkům latiny dával opravdovou naději na rozšíření povědomí o ní v českých krajích. Střípky antických literatur rozese-la Eva Kuťáková (spolu s Václavem Markem a Janou Zachovou) mezi české čtenáře úspěšnou sbírkou výroků, přísloví a rčení *Moudrost věků*, která se dočkala několika vydání (čtvrté přepracované vydání: Leda, 2003). Pro pokročilé recipienty latinsky psané literatury, kteří se nespokojí jen s duchaplnými sentencemi vytrženými z kontextu, ale usilují o více informací, připravil pak kolektiv autorů, jehož členkou byla i Eva Kuťáková, jedinečný *Slovník latinských spisovatelů*, zahrnující literáty od římské republiky až po baroko (druhé přepracované vydání: Leda, 2004).

Mezi odborně náročnější publikace Evy Kuťákové, určené zejména studentům latiny a příbuzných oborů, patří *Laudabile carmen I* (Karolinum, 2014), jež konečně přinesla po mnoha desetiletích půstu první české moderní zpracování římské metriky. Tuto příručku pak Eva Kuťáková doplnila o druhý díl a ten je předmětem naší zprávy. Podtitul knihy specifikuje výstižně její obsah jako „kapitoly z římské poetiky a rétoriky“. Konkrétně se jedná o čtyři velké oddíly: výrazové prostředky římské poezie a prózy (s. 15–83), výrazové prostředky ve vztahu k výstavbě verše (s. 84–92), antologii textů

k římskému myšlení o vzdělání, literatuře, rétorice a poetice (s. 93–141) a k tomu, jak básníci reflektovali poezii (s. 142–156). Čtenář se tak může v prvních dvou částech knihy zevrubně poučit o figurách a tropech – vychází se z definic antických kritiků s přihlédnutím k moderní literatuře a po obecném vymezení pojmu je tento velmi vhodně dokladován na konkrétním úryvku. A poté má čtenář k dispozici pečlivě vybrané úryvky autentických římských děl, které se nějakým způsobem dotýkají literatury. Antologie je z pochopitelných důvodů časově omezena 2. stoletím n. l., tedy dobou, kdy „pohanská“ literatura dle slov autorky začíná postupně mizet z kulturní scény (s. 9).

Eva Kutáková se v celé publikaci snaží co nejvíce vyjít vstříc těm, kdo s latinou začínají, a veškeré ukázky v originále jsou doplněny o český překlad. Vzhledem k didaktickému zaměření knihy jsou také sledované jevy v latinských ukázkách potvrzeny. Tento přístup však není dodržován všude (viz např. *onomatopoiá*), a to je škoda, protože elévům latinského jazyka by důsledné potvrzení usnadňovalo identifikaci daných jevů. Názornosti v knize by rovněž prospěla místy chybějící slovní specifikace složitějších pojmů u konkrétní ukázky (např. u synekdochy je v případě *pars pro toto* – s. 78 – uvedeno, které části v ukázce zastupují jaké celky, ale u *species pro genere* – s. 79 – již to takto konkretizováno není, přitom i zde by vysvětlivka byla studentům vítanou oporou). Záleží však jistě jen na subjektivním soudu, který jev je u ukázky třeba popsat *verbis expressis* a u kterého bude stačit všeobecná definice s tím, že inteligentní čtenář jev sám v ukázce snadno rozpozná.

Laudabile carmen II bezesporu úspěšně zaplnila trestuhodně prázdné místo na našem knižním trhu. Příručka tohoto druhu studentům chyběla jako sůl, neboť obecná znalost básnických figur a tropů je u adeptů vysokoškolského vzdělání stále nižší. Knize tedy rozhodně nebude možné cokoliv vytknout, pokud se v případném druhém vydání podaří odstranit i některá lehká pochybení při závěrečné revizi textu; např. s. 48: obsahový údaj o ukázce (Verg. *Aen.* 4,687n.) je chybně uveden u ukázky předcházející (Hor. *carm.* 4,713n.); s. 72: v ukázce z Ovidia *Met.* 6,273 by za slovem *Niobe* neměla být čárka; s. 92: v Horatiově básni I,3,32–33 se nejedná o apostrofu smrti; s. 131: je uvedeno, že Materna dochází k názoru, že „úpadek řečnictví byl možný v neklidných dobách, kdy se o něčem rozhodovalo.“ Je to však právě naopak, tedy že se řečnictví v neklidných dobách dle Tacitova Materny

(*Dial.* 37 a 40) rozvíjí a kvete. Z hlediska vysokého komfortu při čtení textu může někdy působit rušivě opakování stejných poznámek pod čarou mezi jednotlivými ukázkami, např. při odkazu na *Lýsia* na s. 110, 123 a 132. Někdy pak jsou v rámci jedné stránky uvedeny dva odkazy na jednu osobu, přičemž jsou vždy zopakována životopisná data a věta medailonku uvádí i částečně shodné informace, např. poznámky k *Lýsiovi* na s. 110, pozn. k *Démétriovi Falérskému* na s. 120. V rámci jedné stránky působí tato praxe zpočátku lehce zmatečně – čtenář neznalý antiky si může třeba myslet, že se jedná o dvě různé osoby stejného jména, jejichž životy se v něčem shodovaly.

Každopádně si lze jen přát, aby Eva Kutáková měla i nadále dost sil k vzdělávání českého čtenářstva v latině a příbuzných disciplínách. A jednoho dne se snad dočkáme, že díky působení jejích knih bude běžná obeznámenost s termíny z řecké literatury taková, že se už nestane, aby příručka o římské metrice byla na serveru s hrdým názvem „Databáze knih.cz“ zařazena pod žánry „Literatura naučná“ a „Zdravotnictví“ tak, jako se to přihodilo prvnímu dílu publikace *Laudabile carmen* ([online]. [cit. 2018-09-13]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/laudabile-carmen-cast-i-rimska-metrika-177122>). A třeba se nakonec ani nebude muset ustupovat ze skloňování v souladu s latinou a řečtinou, jak to zatím činí *Laudabile carmen II* (s. 51 „klimaxem“; s. 81 „toposy“), částečně ve shodě s *Novým akademickým slovníkem cizích slov* (Praha, 2005).

Irena Radová (Brno)

OTA Z FREISINGU. *Historie aneb O dvou obcích*. Přeložili PAVEL ČERNUŠKA, JANA MALÁ a JANA NECHUTOVÁ, předmluva JANA NECHUTOVÁ a MARTIN WIHODA, red. MAGDALENA MORAVOVÁ. Praha: Argo 2017. 460 s.

Nakladatelství Argo vydalo roku 2017 jako 25. svazek ediční řady *Memoria medii aevi – Paměť středověku* další významnou středověkou kroniku. Její autor Ota patřil svým původem i vzděláním k nejvyšším vrstvám evropské společnosti 12. století. Pocházel z rakouského markraběcího rodu Babenberků, studoval v Paříži, nakrátko se stal opatem cisterciáckého kláštera v Morimondu a zbytek života strávil ve funkci biskupa bavorského Freisingu. Díky sňatku jeho sestry Gertrudy s knížetem Vladislavem II. ho příbuzenství pojilo rovněž s Přemyslovci. Mimoto stál u cisterciácké fundace v Heiligenkreuzu u Vídně a účastnil se druhé křížové výpravy roku 1147. Zemřel 22. září 1158 během návštěvy svého někdejšího opatství v Morimondu, bylo mu pravděpodobně něco přes padesát let. Svou obsáhlou světovou historií v osmi knihách napsal ve čtyřicátých letech 12. století a dodatečně ji dedikoval svému synovci, císaři Fridrichu Barbarossovi.

Čtenář má poprvé možnost si přečíst Otovu kroniku v českém překladu. Převod Pavla Černušky, Jany Malé a Jany Nechutové je navíc po němčině a angličtině teprve třetím úplným překladem této literární památky vůbec a je uveden hned dvěma předmluvami. První z nich napsal historik Martin Wihoda, který s nakladatelstvím spolupracoval i při vydání jiných středověkých kronik. Věnuje se v ní Otově pozoruhodné životní pouti, která se neobešla bez závažných zvrátů. Ačkoli ho přitahovala *vita contemplativa*, pro niž se v mládí rozhodl, vystřídala ji *vita activa*, k níž byl donucen okolnostmi, a zvláště mocnými příbuznými. Popisuje jeho působení na freisingském biskupském stolci i v říšské politice a rozepisuje se též o genezi Otova spisu a jeho recepci. Wihodův poutavý komentář, zasazující kroniku do historického kontextu, doplňuje ve druhé předmluvě o literární a překladatelskou rovinu filoložka Jana Nechutová. Upozorňuje na to, že by bylo zplošťující v Otově díle spatřovat pouhou historiografii, jejímž hlavním cílem by bylo uchování paměti na minulé děje. S odkazem na jeho myšlenkový vzor, Augustinovo dílo *De civitate Dei*, chápe Otovu historií spíše jako filozofii či teologii dějin. Na dějinných událostech Ota ilustruje odvěký konflikt mezi

říší nebeskou a říší pozemskou, mezi obcí Kristovou a obcí Antikristovou. Křesťan sice žije v nejistotě nedokonalého, pomíjivého a zlem ovládaného světa, avšak patřit k němu nechce, a proto směřuje k dokonalému království věčného dobra. Z tohoto důvodu Ota v poslední osmé knize dovádí historii světa k úplnému závěru dějin a konečnému vítězství Krista nad Antikristem. Vylíčení bídy tohoto světa v dějinné posloupnosti od vyhnání člověka z ráje až po vlastní současnost tedy Ota nakonec uzavírá obrazem věčné blaženosti, kterou Bůh připravil svým věrným.

Ačkoli je Otovo dílo velmi rozsáhlé, soudobými událostmi („které jsou v čerstvé paměti“), konkrétně po vyhlášení první křížové výpravy roku 1095, se zabývá pouze v sedmé knize. Velkou část zabírá biblická a antická dějprava, Frankové se na dějinné scéně objevují až v páté knize a šestá kniha začíná rozdělením francké říše po smrti Ludvíka Pobožného. Ota tedy logicky pro většinu své kroniky čerpal ze starších historických prací (zejm. Josephus Flavius, Eusebius z Caesareje, Paulus Orosius, Epiphanius Scholasticus, Jordanes, Regino z Prümü, Frutolf z Michelsbergu) a místy citoval také antické básníky a církevní otce, přičemž své zdroje často výslovně jmenuje. Jako jedna z nejvýznamnějších říšských kronik středověku několika zmínkami začleňuje do příběhu dějin spásy i české země. Moderní čtenář by však měl mít na paměti, že mu dílo zdaleka nenabízí pouze historické údaje, ale především vhled do myšlení mimořádně vzdělaného a zcestovaleho Středoevropana 12. století.

České vydání kroniky nijak nevybočuje z celkové koncepce ediční řady. Podobně jako u ostatních svazků je na začátku představen autor a jeho dílo v historickém kontextu, poté následuje samotný přeložený text a na konci se nacházejí poznámky, bibliografie a rejstřík. Jak již bylo zmíněno, oproti jiným dílům uveřejněným v téže edici Otovu kroniku představují hned dvě předmluvy, které se vhodně doplňují. Po formální stránce se navzájem liší tím, že Wihoda na rozdíl od Nechutové (avšak v souladu s jinými svazky edice) nepoužívá poznámkový aparát. Jeho absence ovšem podtrhává zvolený vypravěčský styl a na přesvědčivosti předmluvy, která se odvolává především na předkládanou kroniku a další Otovo významné dílo *Gesta Frederici imperatoris*, rozhodně neubírá. Čtenář Wihodovy předmluvy navíc jistě ocení přiložený rodokmen Otovy nejbližší rodiny. Obsáhlou publikaci dále na několika místech doplňují reprodukce vzácného ilustrovaného opisu

Otovy historie z druhé poloviny 12. století, jenž je uchovávan v Durynské univerzitní a zemské knihovně v Jeně (Ms. Bos. q. 6). Jakékoli bližší představení tohoto kodexu včetně nástinu rukopisné tradice či vůbec rukopisného dochování kroniky však v tomto českém vydání bohužel nenalezneme.

Hojné poznámky či vysvětlivky k textu kroniky, na nichž se podíleli jak všichni překladatelé, tak autor historické předmluvy, jsou stručné a výstižné, takže zbytečně nezabírají příliš mnoho místa. Někdy se týkají identifikace osob nebo komentují určité pasáže z věcného hlediska, jindy se jedná o textové poznámky osvětlující původní význam slov prostřednictvím citací latinského originálu či upozorňující na slovní hříčky nebo dvojsmysly. Jsou v nich také uváděny odkazy na biblické verše a Otou citovaná díla, a to v jejich českém překladu (pokud je k dispozici). Stejně jako u jiných svazků této ediční řady se poznámky na konci knihy hůře dohledávají. Každý oddíl má totiž vlastní číslování a oddíly, k nimž se dané poznámky vztahují, jsou uvedeny pouze drobným nadpisem v bloku textu mezi poznámkami, a nikoli přehledně v záhlaví stránky, jak by čtenář očekával.

Ačkoli si překlad jednotlivých knih mezi sebe rozdělili tři překladatelé, působí jednotným dojmem (třebaže lze postřehnout idiolekt jednotlivých překladatelů, např. knižní spojka „ježto“, již s oblibou používá Jana Nechutová). Věrně se snaží odrážet smysl i styl originálu (např. rozepisování číslovky slovy) a vyhýbá se parafrázím. I když překladatelé nepochybně usilovali i o čtivost a srozumitelnost českého znění, někdy je na struktuře výchozího textu natolik závislé, že může působit poněkud archaicky, a je tak čtenářsky náročnější (komplikovaná souvětí nebo konstrukce typu „učinili jsme zmínku“ místo „zmínili jsme“ apod.). Celkově je však české vydání Otovy kroniky velmi zdařilé a jistě si zaslouží pozornost všech zájemců o dějiny latinského středověku.

Karel Pacovský (Praha)

ADRIÁNA KOŽELOVÁ, *Preklad kultúrnych referencií z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2017. 259 s.

Recenzovaná publikace je výsledkem dlouhodobého vědeckého zájmu autorky. Věnuje se problematickým aspektům, s nimiž se překladatel setkává při překladu antických děl, zabývá se však, což může být z praktického hlediska ještě přínosnější, i případy, kdy se odkazy na antické reálie či jména vyskytují v jiných textech, a překladatel se tak musí potýkat s problematikou vícenásobného přenosu daného výrazu (např. překládaný španělský originál obsahuje odkazy na antické reálie). Autorka v jednotlivých kapitolách nejprve zkoumané aspekty rozebírá z teoretického hlediska a následně na příkladech z různých děl či překladů dokládá, nakolik se jejich autorům podařilo dostat teoreticky vytyčeným postulátům, což zároveň může sloužit jako praktický návod při vlastním překládání.

V *Predhovoru* a *Úvodu* jsou zmíněna základní východiska a cíle publikace. V souvislosti s tím (s. 6) autorka upozorňuje, že největším problémem pro překladatele není bezekvivalentní lexikum, nýbrž rozdíl mezi výchozí a cílovou kulturou, což následně způsobuje významové posuny a neporozumění.

V první kapitole nazvané *Kultúra. Antická kultúra. Výber z pojmov a ich vymedzenie* autorka vymezuje korpus textů, s nimiž v publikaci pracuje, na texty umělecké a populárně-naučné (s. 14), protože v případě textů odborných lze předpokládat, že překladatelé budou s jednotlivými výrazy nakládat korektním způsobem. Na s. 18–19 se nachází vymezení pojmu antická kultura, následované (s. 20–25) stručným chronologickým přehledem stěžejních momentů, který může být přínosný zejména pro laika v dané oblasti – jako u každého přehledu se jedná toliko o výběr, navíc oborově podmíněný, takže každý by nejspíše našel událost, která je z jeho hlediska přelomová a v seznamu není. Tak například u roku 529 je – správně – uvedeno uzavření Platónské akademie, ovšem kodifikace práva *Corpus iuris civilis* zde zmíněna není, ač její význam pro další evropský vývoj je minimálně srovnatelný (přitom zákon dvanácti desek coby jiná významná právní památka v seznamu je).

Druhá kapitola, *Kultúra a preklad*, se věnuje vztahu těchto dvou fenoménů, přičemž upozorňuje, že oproti staršímu pojetí se již překlad nepovažuje

jen za aplikovanou lingvistiku, nýbrž za kulturní transfer (s. 34). Překlad tak slouží jako nástroj putování kultury (s. 35), a překladatel tedy musí být schopen ji přenést do cílového jazyka. Svou roli samozřejmě hraje i povaha textu, takže zatímco u odborných textů jde především o jejich exaktnost, u uměleckých textů jde rovněž o celkový estetický dojem (s. 41). Jakmile jsou poté detekovány kulturní reference v textu, dochází k posunu přístupu překladatele od filologického ke kulturologickému (s. 51). Následně provádí autorka kategorizaci kulturních referencí (s. 61), z nichž z praktického hlediska za nejdůležitější považujeme jejich dělení na neúmyslné (spontánní) a úmyslné (intencionální). Kromě toho se překladatel musí potýkat s tím, že zatímco originál lze díky vývoji jazyka interpretovat stále nově, provedený překlad stárne (s. 64).

Třetí kapitola, *Kultúra prekladu*, se zabývá praktickými problémy, s nimiž se každý překladatel s antikou souvisejících textů setkává. V prvé řadě je věnována pozornost nejednotnému přepisu a skloňování (zejména) vlastních jmen z řečtiny (s. 79–90). Jiným důležitým momentem je dvojitý překlad/transfer, kdy je třeba se vypořádat s tím, že každý jazyk má vlastní normy pro přepis antických jmen (s. 100) a např. u hispanizovaného jména *Julio César* se překladatel nesmí při překladu do slovenštiny¹ snažit o přímý (a chybný) převod na *Iulio Caesar* (s. 101), nýbrž musí převést jméno ze španělštiny do latiny a teprve následně z ní do slovenštiny (s. 111). Problematické mohou být i další reálie, což autorka zobrazuje na příkladu časového údaje „cuarta hora del día“ (čtvrtá hodina dne) a jejího překladu „po deviatej“. Zde vyvstává otázka, nakolik je namístě snažit se přizpůsobit vyjádření neznalému čtenáři a zda tím naopak čtenář, znalý způsobu počítání času, nebude zbytečně zmaten (s. 110). Na s. 118–123 autorka poukazuje na otázku syntaktického zapojení cizojazyčných výrazů do slovenské věty (s. 118–123), kdy vyvstává potřeba dodržovat rod a číslo těchto výrazů a dbát i na jejich správný pád – zde jde zvláště o otázku slovenských koncovek transkribovaných výrazů či jejich ponechání v základním tvaru (zatímco někteří autoři, včetně autora recenze, se přiklánějí ke skloňování cizojazyčného termínu dle pravidel pádové syntaxe, jiní autoři cizí výrazy do věty syntakticky nezapojují a ponechávají je v nominativu – pozn. autor recenze).

¹ Závěry ohledně slovenštiny platí obdobně i pro češtinu – pozn. autor recenze.

Čtvrtá kapitola, *Antická civilizácia v jazyku*, zdůrazňuje (s. 135), že předmětem překladu není pouze obsah jazykového vyjádření, nýbrž i přenos kulturních a společenských realii. Přitom upozorňuje, že některé frazeologismy mají povahu frazeologismu již ve výchozím jazyce (např. *deus ex machina* či *corpus delicti*; ohledně frazeologismů souvisejících s právem je nutno poznamenat, že nezářka jde o později vzniklé uměle vytvořené frazeologismy – pozn. autora recenze), což na překladatele klade zvýšené požadavky ohledně způsobu jejich zapojení do věty (s. 141). Dále upozorňuje na četné chyby, s nimiž se v těchto frazeologismech setkáváme (např. s. 149 „Achillesovu pätu“ či s. 151 „Adrianina nit“). Přístup k překladu se bude lišit i dle toho, zda je text určen pro odborného čtenáře, kde je třeba dbát na exaktnost (s. 177), či nikoliv. Zvláštní nároky jsou spojeny i s překladem uměleckých textů, v nichž jsou kulturní aluze obsaženy leckdy implicitně (s. 178). Následně se autorka vrací k problematice přepisu jmen (ať už jde o jména postav či o názvy děl), kde s poukazem na možné překladatelské postupy zdůrazňuje (mnohdy nedodrženy) požadavek, aby v rámci jednoho díla bylo postupováno jednotně (s. 181). Na s. 184–191 se poté věnuje tomu, jakým způsobem překládat názvy děl, a to zejména pokud již existuje jejich jiný překlad.

Pátá kapitola, *Kultúrne referencie z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa*, je pojata více teoreticky a částečně má povahu závěru. Je zdůrazňováno, že překlad je interkulturním transferem, jeho podstatou je tedy přenos myšlenek, nikoliv jen lexikálních jednotek (s. 203–204). Za kvalitní pak lze považovat takový překlad, kde k tomu došlo takovým způsobem, že otisk překladatele zde není znatelný (s. 206). Specifikum překladu děl se vztahem k antice poté spočívá v tom, že odkazy na antiku dodávají další rozměr do základního překladatelského vztahu mezi výchozí a cílovou kulturou (s. 213). Následně (s. 218–221) je zmiňováno několik děl, která mohou překladateli pomoci při nakládání s antickými jmény (např. při volbě mezi *Héraklés* a *Hercules*).

V *Závěru* autorka shrnuje, že pouhá jazyková správnost není postačujícím atributem kvalitního překladu, nýbrž je žádoucí, aby i kulturní reference byly do překladu promítnuty odpovídajícím způsobem (s. 227). Za závěrem následuje seznam použitých zdrojů, anglické shrnutí, jmenný rejstřík (jak antických jmen, tak i moderních badatelů a překladatelů) a ediční

poznámka s vysvětlením zvoleného způsobu přepisu antických jmen v textu recenzované publikace.

Z hlediska klasického filologa je recenzovaná publikace spíše jen utříděním a systematizací problémů, s nimiž se při vlastní práci a překládání běžně potýká, přínosná však může být pro badatele a překladatele souvisejících oborů (jiné filologické obory, historie apod.). Užitečné a pro čtenář přehledné může být zvláště to, že zkoumané jevy jsou sumarizovány v řadě tabulek (např. zacházení s řeckými jmény na s. 86–88), jakož i připojený jmenný rejstřík (vhodný by byl i chybějící rejstřík věcný). Ohledně jmenového rejstříku je však nutno upozornit na jeho částečnou nejednotnost či nepřehlednost – zatímco je v něm uveden „Héráklés“, výraz „Hercules“ v něm budeme hledat marně; zatímco „Jupiter“ je zařazen pod „J“, výraz „Juno“ nalezneme jen pod „I“. Jiným nedostatkem je místy příliš úsporná forma citací – např. citace Cicerona na s. 13 by měla být uvedena přímo, takto je její dohledání poněkud komplikované. Konečně připojme výtku, u níž je sporné, zda je u slovenské publikace vůbec oprávněná, a sice jistý slovakocentrismus – převážná část zkoumaných problémů (ne-li všechny), např. přepis řeckých jmen, je totiž přítomna i v dalších jazycích, a proto by mohlo být obohacující věnovat se dané problematice i z jejich hlediska, což se v práci děje jen okrajově. Je ovšem pravda, že takovým přístupem by rozsah publikace (a tím i časová a odborná náročnost jejího zpracování) velmi narostl, respektive bylo by obtížné pracovat s uceleným jazykovým korpusem (jehož užití patří mezi klady recenzované publikace) a jednalo by se spíše jen o nahodilý výběr.²

Radek Černoč (Brno)

² Tato recenze je výstupem z projektu Zkoumání starověkých jazyků, jejich písemnictví a příslušných kultur, včetně jejich recepcí – 2018 (MUNI/A/0916/2017).